

Var tid ger uttryck för sin stil och stämning: 1850-talet var romantiskt. Orgelbyggare som Söderqvist, Marcussens i Aabenraa och Söderling låter oss än idag höra ett klangideal som lämpade sig väl för koraler, ljuvliga improvisationer och musik i mässan — men knappast för Bach och Frescobaldi! Tre tonsättare med djupa rötter i det typiskt svenska tolkas här på Dädesjöorgeln, där Principal-, Sub-bas- och Salcional-stämmorna ljuder som för hundra år sedan (och de övriga mensurerats med dem som utgångspunkt). Vid klaviatur och pedal: Erik Mohlin, en interpret som tränger långt in i den tidens klangvärld av naturlyrik, kyrkans andakt och lantlig bröllopsfest.

A GUSTAF MANKELL

Minne från Gärdesrums kyrka.
Tonsättning skriven för Gärdesrums Kyrkas orgel, nämligen *Fantasi* för dess särskilda ypperliga solöstämmor, samt *Slut-Fuga* för besäde mönster-verks samtliga register.

Fantasi D-dur 23'33"

B GUSTAF MANKELL

Slut-Fuga 9'00"
Proprius

ERIK ÅKERBERG

Ur Fem Fantasiestycken: för Orgelharmonium eller Orgel, op. 41:

Andakt 4'15"

Bön 3'15"

Dahlströms, Stockholm

HUGO ALFVÉN

Elegi ur Orkestersviten "Gustaf II Adolf" 4'50"

(Arr: Oskar Lindberg)

Gehrmans

Koral ur "Dalarapsodi" 4'55"

(Arr: Hans Zimmergren)

Manus

ERIK MOHLIN, född 1931, avlade högre organist- och kantorsexamen samt musiklärarexamen 1959 vid Musikhögskolan i Stockholm, där han studerade orgel för professor Alf Linder. Från 1965 är han organist och körledare i Varberg. Han har konserterat i de nordiska länderna, i Västyskland, Holland och framträtt i både radio och TV. Varbergs Internationella orgeldagar har Erik Mohlin som initiativtagare och organisatör. Han är sedan 1976 lärare i orgel- och kyrkmusik vid Varbergs gymnasium.

ERIK ÅKERBERG (1860—1938) var en fin men inte "stor" tonsättare, och hans viktigaste insats var kanske att fungera som introduktör för den fransk-romantiska skolan — säkert en följd av att han studerat för César Franck. Han verkade som organist och musikalare i Stockholm; särskilt uppskattad var han som körledare.

HUGO ALFVÉN (1872—1960) rika och betydelsefulla insats som tonsättare behöver knappast en närmare presentation, men han har egendomligt nog aldrig skrivit någonting för orgel. De två välkända melodierna Elegi ur orkestersviten Gustaf II Adolf och Koral ur Dalarapsodien lämpar sig dock utmärkt väl för orgelarrangemang, här framförda med inlevelse i den tidens spelsätt av Erik Mohlin.

Dalarapsodien, i sättnings för orgel av Hans Zimmergren, kan närmast betecknas som en allvarigare version av Midsommarvakan, och den finstämda Elegi som ingår i musiken till Ludvig Nordströms Gustaf II Adolf-festspel har blivit allmänt älskad som speciellt sensuellt sorgesmusik — här arrangerad av Ähl-tonsättaren Oskar

Gustaf Mankell

"... de flesta skola säkert sent förgåta detta soliga anlete, denna orgelmusik, av en såregen brytning karakteriserade talton, detta för oss så kärvordna 'ja' i stället för ju; denna med så vänliga smekningar meddelade undervisning, stundom interfolierad av munterande anekdoter om någon skicklig eller oskicklig orgelbyggare, om någon grovt okunnig orgelspelare, om någon löjligt taffatt orgelstämmane, ej sällan med aförfälgande härmning av orgelpipornas läten; ... Gustaf Mankell var av naturen begåvad med ett gott musiköra; hans tonsinne var något vekt för orgelspellets allt uppförande våldighet. I melodiskt avseende tycktes han stå under Mozarts, i harmoniskt under Ludvig Spohrs inflytande. Ad. Hesse var hans älskingskomponist, men även en Lemmens' pianomässiga orgelsaker uunno hans erkännande; Seb. Bach blev varken han eller hans skola någonsin fullt maktig, ty därill fattades denna fulländade pedalteknik, varforutan ingen Bachspelare är tänkbar. Men han hade en ganska smidig manualteknik.

Professor Gustaf Mankell föddes den 20 maj 1812 i Christiansfeld i Holstein; kom år 1836 till Stockholm, varefter han samma år blev anställd som organist vid Jakobs kyrka; sedan 1854 lärare i orgelspelning vid Kongl. musikaliska akademien; avled den 23 mars 1880. Han var riddare av Kongl. Vasa orden. Från hyvelbanken hade han arbetat sig upp till professorskatedern."

Ur en nekrolog i NECKEN, Svensk Musiktidning, 1880

Ur August Strindberg: Den romantiske klockaren på Rånö

"Professorn hade satt sig vid manualen i dess tre etager, dragit ut principalstämman och givit lärjungen en vink att sitta bredvid; bälgrarna pustade och knarade och nu sjönga fasadpiporna preludiet enstämmit; snart intonerade flöjten och harmonierna svällde; gamban tog i nästan upp ett solo för bariton, trompeten smattrade och bordunan brummade; därpå tystnade de en efter en och när det blivit lugnt hördes kantorn stämman sjunga upp första strofen i Upp. psaltare och harpa; och när han darrat ut på sina tonen, brusade orgeln ut med fullt verk under det församlingen föll in i sången. ..."

Professorn i skildringen är Gustaf Mankell, organist i S:t Jacob och från mitten av seklet också lärare vid Musikkonseriatoriet i Stockholm.

Först när man spelar den här sortens musik på just sådana orglar förstår man både varför den är skriven som den är och varför orgeln från 1800-talet har byggts och intonerats med just sitt specifika klangideal. Instrumentet och musiken bildar en enhet som ännu inte brutits sönder av kravet att all sorts musik skall kunna spelas på orgel.

Esfil Burman i Kyrkomusikernas tidning 12/11 1985.

Om orglar ...

Gustaf Mankell (1812—1880) var ofta anlitad som sakkunnig vid om- och tillbyggnader av orgelverk i Sverige under 1800-talets mitt. Han hade goda erfarenheter av orgelbyggarna Marcussen & Son i danska Aabenraa, som 1856 kom att bygga orgeln i Gärdesrums kyrka, Kalmar län. Att Mankell ägnade just denna orgel sin tonsättning "Fantasi och Fuga" är även det ett bevis för hans stora aktning för Marcussens orglar. Gärdesrumsorgeln hade 18 stämmor, 10 i första manualen, 4 i andra och 4 i pedal.

Under mitten av 1800-talet byggde Marcussen & Son flera uppmärksammade orglar i Göteborg, där den Johan Niklas Söderling var verksam. År 1849 byggde den danska firmen om den stora orgeln i Göteborgs domkyrka; till kontrollanter för arbetet utsågs Mankell och Söderling. Den senare var då den helt dominerande orgelbyggaren i Västsverige när det gällde små och medelstora verk. När domkyrko-orgeln var färdig byggde Söderling orgeln i Dädesjö, fullbordad 1853: 10-stämming med en manual och bihängd pedal.

Både Marcussen och Söderling präglades av en nordisk-romantisk anda såsom den tedde sig innan den franska romantiken kom på 1870-talet och strax blev den helt dominerande (en exponent för denna var César Franck-elven Erik Åkerberg). Den nya orgeln i Dädesjö bygger till stora delar på just denna nordisk-romantiska anda, med två stämmor bevarade från 1850- och från 1888 — men den bör ändå betraktas som nybyggd eftersom väderlådor, spelbord m.m. och större delen av pipverket är nyttilverkade av Tostareds Kyrkorgelfabrik, 1985).

Disposition Dädesjö.

Huvudverk I	Swällverk II	Pedalverk
Borduna 16'	Rorflöjt 8'	Subbas 16'
Principal 8'	Salicional 8'	Violon 16'
Gedakt 8'	Voce celeste 8'	Principal 8'
Oktava 4'	Principal 4'	Borduna 8'
Flöjt oktaviant 4'	Koppelflöjt 4'	Koralbas 4'
Oktava 2'	Waldflöjt 2'	Basun 16'
Sesquialtera II chor	Nasat 1 1/3'	
Mixtur 4 chor	Scharff III chor	Koppel: I/II
Trumpet 8'	Skalmje 8'	II/I, II/II.
	Tremulant	

Mekanisk traktur och registratur.
Orgels fasad är från 1850 byggd av Johan Niklas Söderling.

INSPELNING

ägte rum i Dädesjö kyrka den 22 och 23 maj 1986 och gjordes av Bertil Gripe. Gravering: Cutting Room, fulltveckling och pressing: Grammo-plast. Konvolutet utformat på grundval av Mankell-noterna av Junko Tsutsumi. Tryck: Sib-Tryck, Norsborg.

Produktion och sammanställning av externa: Jacob Boethius.

© & © 1986, PROPRIUS MUSIK AB:
STOCKHOLM SWEDEN
MADE IN SWEDEN